

Master Thesis

Alienation & Displaced aggression

Auteurs: Paula van den Bersselaar 3454274 & Samantha Regoli 3224465

Docent: Dr. Albert Reijntjes

Werkveld: Jeugdzorg

Datum: Juli 2010

Abstract

Background: Recently, several dramatic incidents of displaced aggression, like school shootings, have occurred in different societies. It is assumed that elevated alienation is a key feature of the perpetrators. *Aim:* The present study examined the causal linkage between elevated alienation (state, trait, or their combination) and displaced aggression in young adolescents. Moreover, displaced aggression against members of the in-group versus the out-group, based on ethnicity, was examined. *Method:* Participants (N = 103) ranging between 12 and 16 years of age, were randomized to one of three writing conditions, alienation induction, negative mood, or control. The first condition served to yield increases in state alienation by having participants write about situations which made them feel lonely and/or excluded. In all conditions, participants subsequently participated in a fictitious online computer game (“Survivor”), in which they could aggress against innocent peers (displaced aggression). *Results:* The alienation induction manipulation did not have the expected effect; participants did not show a significant increase in state alienation as a result of the writing assignment. Moreover, level of displaced aggression did not differ across conditions. However, several dispositional variables like ‘trait psychopathy’ accounted for variance in displaced aggression. Youth high in alienation assigned to the alienation induction condition showed highest levels of displaced aggression. Although Dutch participants showed somewhat more displaced aggression against the in-group rather than the out-group, no significant differences emerged. *Conclusions:* Although the expected effects did not occur, several trends converge in suggesting that alienation is linked in a rather complex fashion to displaced aggression.

Keywords: Alienation, displaced aggression, experiment, ethnicity, in- and out-group.

Word count: 251

Voorwoord

Het Masterjaar Orthopedagogiek is een zwaar jaar geweest. Stage lopen, vakken volgen, het doen van een master thesis en daarnaast het gewone leven maakten dit jaar turbulent. De goede samenwerking en het leuke onderlinge contact heeft tot het voor u liggende document geleid. In eerste instantie gaat onze dank uit naar Albert Reijntjes, zijn begeleiding is door ons als een grote steun ervaren. Vooral zijn snelle respons en feedback op mailtjes waarin wij vertelden vastgelopen te zijn, waren erg prettig. Ten tweede gaat onze dank uit naar de deelnemende scholen en kinderen, dankzij hen hebben wij data kunnen verzamelen en ons onderzoek kunnen uitvoeren. Ten derde gaat onze dank uit naar onze familie en vriendenkring, door de drukte van het afstudeerjaar is erg weinig tijd geweest voor sociale contacten, de steun hebben we echter altijd gekregen. Tot slot gaat onze dank uit naar elkaar, er is een leuk contact ontstaan en het samenwerken heeft ons beiden verder geholpen in de ontwikkeling tot gedragswetenschapper.

Bedankt!

Inleiding

Agressie is een groot maatschappelijk probleem. De term agressie staat voor elke fysieke of verbale actie die wordt uitgevoerd met de intentie een ander levend wezen schade te berokkenen (Anderson, 2002). Het kan bij agressie gaan om relatief onschuldige daden als schelden of duwen, maar in haar meest extreme vormen kan ze fatale gevolgen hebben. Dramatische voorbeelden zijn oorlogen en de 'school shootings' die de afgelopen decennia diverse keren hebben plaatsgevonden in de VS en Europa.

Agressie heeft vele negatieve gevolgen voor zowel dader als slachtoffer. Uit onderzoek is gebleken dat agressie kan leiden tot psychische problemen als posttraumatische stress stoornis (PTSD), angst, depressie, schooluitval, criminaliteit (schooluitval geeft een grotere kans op criminele activiteiten) en persoonlijkheidsproblemen bij diegenen die getuige of slachtoffer zijn geweest van agressie (O'Donnell, Schwab-Stone, & Ruchkin, 2006; Loeber Slot, van der Laan, & Hoeve 2008). De impact van agressie is daarmee groot en het belang van onderzoek naar oorzaken, en daarmee wellicht verbetering van bestaande preventie- en interventieprogramma's is evident. Tevens is onderzoek naar agressie bij jeugdigen van groot belang, aangezien agressie op jonge leeftijd een goede voorspeller is van levenslange agressieproblemen (Schwartzman, et al., 2008).

Er zijn verschillende domeinspecifieke theorieën geformuleerd ten aanzien van de oorzaken van agressie. Anderson (2002) noemt als belangrijkste de cognitieve theorie, de sociale interactie theorie en de sociaal leren theorie. De cognitieve theorie stelt dat aversieve gebeurtenissen zoals frustratie, provocatie, harde geluiden en onprettige temperaturen cognities negatief beïnvloeden. Het negatieve affect als gevolg van de uitdagende gebeurtenissen roepen gevoelens en gedachten op welke geassocieerd worden met 'fight' en 'flight' tendensen, met mogelijke agressie als gevolg. De sociale interactie theorie beschouwt agressief gedrag als functioneel gedrag om sociale situaties te beïnvloeden. Tot slot benadert de sociaal leren theorie de sociale context als belangrijke moderator voor het ontwikkelen van agressie. In het General Aggression Model (GAM) van Anderson en Bushman (2002) worden deze domeinspecifieke theorieën geïntegreerd tot een meer algemene theorie, en wordt gesteld dat agressie het gevolg is van de interactie tussen situationele factoren en persoonlijkheidsvariabelen.

Voor wat betreft situationele factoren heeft onderzoek aangetoond dat onder andere het luisteren naar agressieve muziek en het spelen van gewelddadige video spelletjes leidt tot

meer agressie (Slater, 2003). De belangrijkste situationele antecedenten van agressie lijken echter inter-persoonlijke provocatie en sociale afwijzing te zijn. Berichten in de media en wetenschappelijk onderzoek laten zien dat er een sterk verband is tussen sociale afwijzing en agressie (Leary, Twenge, & Quinlivan, 2006; Leary, Kowalski, Smith, & Phillips, 2003; Slater, 2003). Uit observatieonderzoek blijkt dat mensen veelal boos of agressief reageren wanneer ze worden afgewezen door andere mensen. Uit onderzoek van Leary en collega's (2003) naar een reeks dodelijke schietpartijen op scholen is gebleken dat in 12 van de 15 gevallen de daders in de periode voorafgaand aan de schietpartijen te maken hebben gehad met aanhoudend plagen, pesten en afwijzing door leeftijdgenoten.

Ook in minder extreme gevallen is sprake van een sterke relatie tussen enerzijds agressie en anderzijds chronische of acute afwijzing (buitensluiting). Zeker bij jeugdigen is afwijzing door leeftijdgenoten ('peers') een van de belangrijkste oorzaken voor agressie. Hierbij moet worden opgemerkt dat peers bij een substantieel gedeelte (ongeveer 50%) van de sociale activiteiten van jeugdigen betrokken zijn (Grusec & Lytton, 1988; Prinstein & La Greca, 2004). Sociale afwijzing kan dus worden beschouwd als een belangrijke en krachtige uitlokker van agressie (Leary, Twenge, & Quinlivan, 2006).

Diverse theoretici hebben getracht de robuuste samenhang tussen sociale afwijzing en agressie te verklaren. Volgens Baumeister & Leary (1995) kenmerken mensen zich door een fundamentele behoefte deel uit te maken van sociale groepen ("need to belong"). Het hebben van sterke en betekenisvolle sociale relaties is een menselijke oerdrift die ooit diende om de overleving en voortplanting van de mens veilig te stellen. In de loop van onze evolutionaire geschiedenis is dit veranderd, maar de aangeboren behoefte sociale relaties aan te gaan en te behouden is gebleven. Wanneer door sociale afwijzing niet (voldoende) wordt voldaan aan de fundamentele drang 'erbij te horen', heeft dit substantiële frustratie en andere negatieve effecten tot gevolg, waaronder lichamelijke klachten en verhoogde stress. Deze frustratie vormt vervolgens een belangrijke input voor het vertonen van agressie (frustratie-agressie hypothese; Dollard, Doob, Miller, Mowrer, & Sears, 1939).

Volgens het GAM van Anderson en Bushman (2002) zijn naast situationele factoren ook persoonlijkheidsfactoren van invloed op de mate waarin mensen agressie vertonen. Agressie wordt door sommigen geconceptualiseerd als een persoonlijkheidskenmerk dat tot uiting komt in zeer toegankelijke kennisstructuren ten aanzien van agressief gedrag. Dit houdt in dat agressieve personen vaker dan anderen gedachten over agressie ervaren en ook meer

vijandige percepties hebben over (de bedoelingen van) anderen (Anderson, 1997; Crick & Dodge, 1997). In een recente meta-analyse (Bettencourt, Talley, & Benjamin, 2006) is het verband tussen agressie en verschillende persoonlijkheidstrekken onderzocht. De resultaten lieten zien dat (dispositioneel) hoge niveaus van irritatie, boosheid, piekeren, en impulsiviteit positief gerelateerd zijn aan agressiviteit in respons op provocatie ('hotblooded' agressief gedrag).

Een persoonlijkheidsvariabele die veelvuldig in verband wordt gebracht met agressie is narcisme (Barry, Chaplin, & Grafeman, 2006; Bushman & Baumeister, 1998; Twenge & Campbell, 2003; Denson & Pederson, 2006). Personen met narcistische trekken zijn egocentrisch, vinden zichzelf overdreven belangrijk, en scoren laag op empathie. Onderzoek heeft uitgewezen dat mensen met sterke narcistische persoonlijkheidstrekken vaak agressiever reageren op provocaties dan anderen. Deze link wordt verklaard door de 'threatend ego' theorie, welke stelt dat voor narcisten agressie een middel is om een hoge waardering/beeld van het zelf te verdedigen wanneer iemand deze probeert te ondermijnen door een belediging of andere provocatie (Baumeister, Bushman, & Campbell, 2000).

Recent onderzoek (Reijntjes, Thomaes, Kamphuis, & Telch, submitted) heeft aangetoond dat jonge adolescenten die hoog scoren op 'alienation' significant sterker agressief reageren op acute sociale afwijzing door leeftijdgenoten dan kinderen met lagere scores op alienation. Alienation kan worden omschreven als een sterk gevoel van separatie, afwijzing en vervreemding van de samenleving (werk, school), zichzelf en anderen (Rayce, Holstein, & Kreiner, 2008; O'Donnel, Schwab-Stone, & Ruchkin 2006). Seeman (1959) onderscheidt zes dimensies van het construct alienation: een gevoel van machteloosheid (geen controle hebben over de uitkomst van gedrag), zinloosheid (het niet kunnen zien van de zin van het leven), normloosheid (het niet navolgen van sociale normen en conventies), zelfvervreemding (het contact met het "echte" zelf kwijt zijn), culturele vervreemding, en sociale isolatie.

Er zijn verschillende theorieën die een mogelijke verklaring geven voor het verband tussen alienation en agressie. Een theorie veronderstelt dat een sterk gevoel van uitsluiting door de maatschappij leidt tot het verwerpen van sociale normen die mensen er gewoonlijk van weerhouden agressief gedrag te vertonen. Zonder deze sociale normen komt de instinctieve en impulsieve neiging tot agressie eerder tot uiting (Twenge, Baumeister, Tice, & Stucke, 2001). Een tweede theorie stelt dat een gevoel van uitsluiting en gebrekkige binding

met pro-sociale netwerken (school, familie, vrienden) fundamentele basisbehoeften van de mens bedreigd, waaronder het gevoel “erbij te horen”, het gevoel van eigenwaarde, zelfbeheersing, en een betekenisvol bestaan (Williams, 2001). Wanneer niet voldaan wordt aan deze basisbehoeften ontstaan gevoelens van frustratie, wat de kans op het vertonen van agressie verhoogt (Berkowitz, 1989).

Agressie is een zeer heterogeen construct, en in de afgelopen decennia hebben diverse auteurs op verschillende manieren onderverdelingen aangebracht tussen de vele verschijningsvormen van agressie. Veelal wordt een onderscheid gemaakt tussen “overt” (openlijk) en “covert” (heimelijk) agressie, of tussen fysieke en relationele agressie.

Een ander belangrijk onderscheid is dat tussen directe en “displaced” agressie. Directe agressie is gericht op diegene die verantwoordelijk was voor de provocatie (de provocateur), terwijl *displaced* agressie is gericht op “onschuldige derden”, dit zijn personen die niet verantwoordelijk zijn voor de agressie opwekkende situatie (Björkqvist, Österman, & Kaukiainen, 2000; Duffy & Nesdale, 2009). In eerder onderzoek naar agressie is veelal geen onderscheid gemaakt tussen directe en displaced agressie; dit onderzoek richt zich expliciet op displaced agressie.

Het concept displaced agressie kreeg ongeveer 70 jaar geleden enige tijd grote aandacht na de invloedrijke publicatie van Dollard en collega's (1939). Na korte tijd verloor het onderwerp echter weer vrijwel alle aandacht omdat de empirische status van displaced agressie werd betwijfeld en het concept zelf als verouderd werd gezien (Marcus-Newhall, Pedersen, Carlson, & Miller, 2000). Tegenwoordig is er echter een toename te zien in onderzoeken naar displaced agressie en wordt het gezien als een valide en robuust fenomeen (Miller, 2003; Pedersen, Bushman, Vasquez, & Miller, 2008). Deze verandering kan deels worden verklaard door de recente toename in incidenten waarbij sprake was van dramatische voorbeelden van displaced agressie (zoals het bloedbad in Columbine, de schietpartij op Virginia Tech, en het koninginnendag drama in Apeldoorn).

In de literatuur wordt displaced agressie veelal geïllustreerd aan de hand van het “*kicking the (barking) dog effect*”: Een man heeft ruzie gehad met zijn baas en is geneigd tot agressie in zijn richting. Hij houdt zich echter in om zijn baan niet te verliezen. Uren later komt de man thuis, zijn hond begroet hem uitbundig, waarop de man de hond schopt. De agressie die eigenlijk voor zijn baas bedoeld was wordt aldus verplaatst (“displaced”) naar een ander slachtoffer dan de bron van de provocatie, in dit geval de hond. De frustratie- agressie

hypothese (Dollard et al., 1939) verklaart wel het agressieve gedrag van de man, maar niet waarom de man uiteindelijk de hond aanvalt en niet zijn baas.

Net als voor directe agressie, geldt dat aan displaced agressie zowel situationele als persoonsfactoren ten grondslag liggen. Volgens Miller (1941) wordt directe agressie vermeden (ingehouden) wanneer sprake is van een of meer van de volgende beperkende factoren; (a) de provocerende persoon is niet beschikbaar, bijvoorbeeld omdat hij de situatie heeft verlaten, (b) de bron van frustratie is immaterieel, bijvoorbeeld stank, hitte of lawaai, en/of (c) er wordt gevreesd voor vergelding of straf wanneer zou worden overgegaan tot directe agressie. In plaats van de directe agressie te vertonen, wordt deze gecontroleerd en verplaatst naar een wel beschikbaar en veelal minder bedreigend/mchtig doelwit (Marcus-Newhall et al., 2000).

De meeste theoretici zien displaced agressie als een reactie op een voorafgaande proximale externe provocatie. Externe provocatie wordt zelfs opgevat als een noodzakelijke conditie voor het optreden van displaced agressie. Er kan echter ook sprake zijn van displaced agressie zonder dat zich een (proximale) externe provocatie heeft voorgedaan. Een jongere kan bijvoorbeeld erg gefrustreerd zijn door een hevige acne aanval en dit afreageren op onschuldige anderen (Marcus-Newhall et al., 2000).

Verschillende recente gebeurtenissen waarbij sprake was van displaced agressie zonder proximale externe provocatie, doen vermoeden dat een verhoogd gevoel van alienation een belangrijke rol speelt bij daders. Dit blijkt ook uit de case-study naar vijftien “school shootings” in de U.S. waarbij in de meerderheid van de gevallen de daders werden gepest en buitengesloten (Cornell, 1999).

Het verband tussen een verhoogd gevoel van alienation en displaced agressie kan ook theoretisch verklaard worden. Mensen met een verhoogde mate van alienation zien de wereld toch al als kwaadwillend en zichzelf als slachtoffer van uitsluiting en uitbuiting. Hierom zal het waarschijnlijk van ondergeschikt belang zijn of de persoon naar wie ze uithalen wel of niet het directe object van hun frustratie en woede is. We stellen dat bij een hoge mate van alienation het onderscheid tussen de directe provocateur en onschuldige anderen vervaagt.

Op basis van bovenstaande argumenten en empirische bevindingen geven we de factoren die ten grondslag liggen aan displaced agressie weer in een ‘dual pathway model’ (Figuur 1). In dit model wordt een onderscheid gemaakt tussen twee specifieke

paden/mechanismen die leiden tot displaced agressie. Het eerste mechanisme laat zien hoe boze gedachten en vijandige gevoelens ten opzichte van een specifieke externe provocateur in displaced agressie resulteert. Het tweede mechanisme laat zien hoe – in de afwezigheid van een externe provocatie - alienation leidt tot boze gedachten en gevoelens, die vervolgens displaced agressie tot gevolg hebben.

Om dit tweede ‘pathway’ van het dual pathway model van displaced agressie te ondersteunen zal aangetoond moeten worden dat alienation (als een dispositionele eigenschap (trait), een tijdelijke gemoedstoestand (state), of hun combinatie) een causale factor is in het ontstaan van displaced agressie in de afwezigheid van een proximale externe provocatie. Dit onderzoek richt zich op het aantonen van deze causale relatie.

Hiertoe wordt een experiment uitgevoerd waarin getracht wordt om middels een schrijfinductie de ‘state alienation’ van participanten te beïnvloeden (verhogen). Vervolgens worden participanten in de gelegenheid gesteld om op verschillende manieren displaced agressie te vertonen naar onbekende leeftijdgenoten die hen niets hebben misdaan. Denson, Pedersen & Miller (2006) hebben een displaced aggression vragenlijst geconstrueerd. In deze studie is gebruik gemaakt van verschillende, vergelijkbare experimentele manipulaties om displaced agressie te onderzoeken. In het onderzoek van Denson, Pedersen & Miller (2006) bleek de inductie succesvol; een verhoging in “negative affect” leidde tot significant hogere displaced agressie bij participanten. Hierbij werd echter wel gebruik gemaakt van een extra trigger in de vorm van negatieve feedback.

Met het oog op de specificiteit van de bevindingen voor state alienation, worden participanten at random toegewezen aan een van drie schrijfcondities: de alienation conditie en twee andere condities; negatieve stemmingsinductie en controle. In de alienation conditie krijgen de participanten de opdracht te schrijven over hun eigen “alienation ervaringen” met als doel het manipuleren (verhogen) van de state alienation. De twee andere condities, negatieve mood (schrijven over eigen ervaringen die tot negatieve stemming hebben geleid) en controle (schrijven over neutrale onderwerpen) worden gebruikt om, als de manipulatie het gewenste effect zou sorteren (i.c., meer displaced agressie), te kunnen aantonen dat dit specifiek is voor toename in gevoelens van state alienation (en niet of minder sterk optreedt als alleen de stemming daalt, en niet toe te schrijven is aan de activiteit van het schrijven op zich, onafhankelijk van de inhoud). Om veranderingen in stemming te meten zijn drie stemmingsmaten gebruikt; positief affect, negatief affect en boosheid.

Na de schrijfinductie spelen participanten een computerspel genaamd 'Survivor'. Hierbij wordt ze voorgehouden dat ze (via het internet) een spel gaan spelen waarbij ze als "jurylid" vier onbekende leeftijdsgenoten moeten beoordelen (twee Marokkaans en twee Nederlands). Op drie verschillende manieren kunnen ze middels hun beoordeling "unprovoked displaced aggression" vertonen. Ten eerste worden ze in de veronderstelling gebracht dat ze invloed hebben op de hoeveelheid geld die de andere deelnemers krijgen als beloning voor hun deelname. Ten tweede krijgen ze de kans om verbaal agressie te tonen door (negatieve) opmerkingen in te typen over de andere kinderen, die zogenaamd voor iedereen zichtbaar worden geplaatst naast de foto van het kind op de druk bezochte "Survivor website". Ten derde mogen ze bepalen of de kinderen wel of niet door mogen naar de volgende ronde van het spel; waarvan bekend is dat dit als een aantrekkelijke optie wordt beschouwd.

Verschillende experimentele onderzoeken tonen aan dat individuen een hogere mate van (triggered) displaced agressie laten zien naar leden van de out-group versus de in-group (Pederson, Bushman, Vasquez, & Miller, 2006). Om deze reden onderzoeken we ook het effect van in-group versus out-group lidmaatschap op displaced agressie. Vergeleken met de out-group worden leden van de in-group gewoonlijk beschouwd als meer gelijk en krijgen ze veelal meer positieve eigenschappen toegedicht (Turner, Hogg, Oakes, Reicher & Wetherell, 1987). Dit maakt leden van de out-group tot een aantrekkelijker doelwit voor (displaced) agressie dan leden van de eigen in-group.

De Self-Categorisation Theory (SCT: Turner, et al., 1987) stelt dat een belangrijk deel van het zelfbeeld van een individu sociaal van aard is. Mensen zijn tegelijkertijd lid van een groot aantal verschillende groepen. Deze verschillende groepen vormen de sociale identiteit van een persoon. Afhankelijk van de situatie waarin men zich bevindt is altijd tenminste één groep psychologisch belangrijk. Door middel van vergelijkingen tussen de groep waarvan men zich op een bepaald moment lid voelt (de in-group) en de groep waarvan men zich geen lid voelt (de out-group), geven individuen mede betekenis aan hun (sociale) omgeving. Uit verschillende studies blijkt tijdens deze vergelijkingen regelmatig een "out-group homogeneity effect" en/of een "ethnocentrism effect" op te treden (Brauer, 2001). Het "out-group homogeneity effect" staat voor de neiging om leden van de out-group als meer homogeen dan de leden van de in-group te zien. Het "ethnocentrisme effect" staat voor de neiging om de out-group als "afwijkend" te zien en/of de in-group enkel positieve eigenschappen toe te schrijven. In het onderzoek van Pederson (2006) worden participanten random toegewezen aan een in- of out-group. De participanten zijn hierbij in de

veronderstelling dat ze zijn ingedeeld aan de hand van hun score op een vragenlijst die ze bij aanvang van de studie hebben ingevuld. Wanneer participanten na een eerste provocatie nog een keer door een out-grouplid ‘getriggered’ werd, lieten ze in verhouding meer displaced agressie zien naar de out-group dan dat ze deden na een trigger door een in-group lid naar de in-group.

In het huidige onderzoek richten we ons op etniciteit (Nederlands versus Marokkaans) als belangrijk kenmerk waarop de in – en out-group zich van elkaar onderscheiden. De rol van etniciteit wordt onderzocht vanuit de overweging dat in een multicultureel land als Nederland, etniciteit een van de meest toegankelijke criteria is om een in-group en een out-group te onderscheiden. Vanaf de kleuterschool is het onderscheid tussen kinderen van verschillende etniciteit al aanwezig. Ondanks het feit dat veel maatschappijen waarden en normen hebben ontwikkeld die pleiten voor etnische gelijkwaardigheid, lijkt het categoriseren van individuen op basis van etniciteit een zeer sterke menselijke neiging. In dit onderzoek wordt het onderscheid tussen Nederlanders en Marokkanen gemaakt omdat de laatste een van de grootste minderheidsgroepen in Nederland zijn en het meest gestigmatiseerd worden.

Etnische identiteit kan als een sociale identiteit worden beschouwd aangezien een bepaalde etnische groep als een sociale groep gezien kan worden. Hierom kan etniciteit vanuit de Social Identity Theory (SIT) (Tajfel & Turner, 1986) gezien worden als een groepsidentiteit die invloed heeft op het zelfbeeld van de leden (Phinney, 1989). De SIT kan gezien worden als een samenhangende groep van sociaal-psychologische theorieën over wanneer en waarom mensen zich identificeren met, en zich gedragen als onderdeel van sociale groepen en de vaststelling van gemeenschappelijke attitudes. Tevens wordt bij de SIT ook betrokken of een ontmoeting tussen individuen wordt gezien als een ontmoeting tussen leden van dezelfde groep. De Sociale Identiteit Theorie heeft dus zowel betrekking op de psychologische als de sociologische aspecten van groepsgedrag.

Roberts, Phinney, Romero & Chen (1996) onderscheiden twee aan elkaar gerelateerde factoren die van invloed zijn op de etnische identiteit van adolescenten. De eerste factor, “etnische affirmatie” bestaat uit een positieve houding ten opzichte van een etnische groep en een gevoel van verbondenheid en betrokkenheid bij de groep. De tweede factor, “etnische exploratie”, omvat verdieping in de etnische achtergrond van de in-group, zoals hierover lezen, praten, denken en deelname aan culturele praktijken en gedragingen. Gedurende de adolescentie, waarin vorming van een eigen identiteit centraal staat, wordt een jongere zich

meer bewust van zijn etnische identiteit (Erickson, 1968; Aries & Moorehead, 1989; Phinney, 1990).

Het onderzoek richt zich op jonge adolescenten (eerste en tweede klassers van het VMBO) om twee redenen. Ten eerste ontstaan er in deze leeftijdsfase betekenisvolle, individuele verschillen in alienation. Ten tweede neemt ernstig agressief en gewelddadig gedrag sterk toe in deze leeftijdsfase (Dodge, et al., 2003). Ook wordt onderzocht of sekse van invloed is op de mate van displaced agressie naar de in-group versus de out-group. Uit verschillende onderzoeken blijkt agressie vaker onder mannen voor te komen (Harris, 1996) maar er is nog weinig onderzoek gedaan naar de slachtoffers (in-group versus out-group) van deze agressie. Agressie van jongens is vaak reactief en impulsief en om deze reden is de verwachting dat dit sneller optreedt bij confrontaties met de out-group. Meisjes laten eerder een pro-actieve vorm van agressie zien en dan met name naar mensen die dicht bij staan, waarschijnlijk de in-group (Connor, Steingard, Anderson, & Melloni, 2003).

Onderzoeksvragen:

1. Bestaat er een causale relatie tussen de mate van state alienation en hogere niveaus van “unprovoked displaced aggression”?
2. Vertonen Nederlandse adolescenten meer displaced agressie naar de “in-group” (Nederlandse etniciteit) of de “out-group” (Marokkaanse etniciteit)? Wordt dit effect gekwalificeerd door de inductie conditie, sekse, of hun combinatie?

Deelvraagstellingen:

1. Werkt de alienation inductie, zodanig dat er sprake is van een significante toename in state alienation tussen meetmoment T1 (voor de inductie) en meetmoment T2 (na de inductie)? En wat zijn de effecten van toename in state alienation op de mate van displaced agressie?
2. Is de toename in state alienation afhankelijk van de score op trait alienation? Dus als trait alienation hoger is, heeft de alienation inductie dan meer of minder effect op toename in state alienation?
3. Vertonen jonge adolescenten die hoog op trait alienation scoren meer displaced agressie, al dan niet in combinatie met de inductie conditie waaraan ze zijn toegewezen?
4. Voorspelt de interactie tussen trait alienation en (verandering in) state alienation de mate van displaced agressie?

5. Is de displaced agressie van Nederlandse adolescenten meer gericht op leden van de “in-group” of meer op leden van de “out-group”?
6. Wat zijn de effecten van de experimentele inductie conditie en sekse op de mate van “unprovoked displaced aggression” door Nederlandse adolescenten naar de “in-group” (Nederlandse etniciteit) versus de “out-group” (Marokkaanse etniciteit)

Hypothesen

Ten eerste wordt verwacht dat de alienation manipulatie (al dan niet in interactie met trait alienation) werkt in termen van een significante toename in state alienation tussen T1 en T2. De tweede hypothese is dat proefpersonen die een sterkere toename in state alienation ervaren, een hogere mate van displaced agressie zullen vertonen. Ten derde wordt verwacht dat participanten die zijn toegewezen aan de alienation inductie procedure, in vergelijking met de negatieve mood inductie en controle conditie, een hogere mate van displaced agressie zullen vertonen. Ten vierde wordt verwacht dat de participanten hoog in trait alienation toegewezen aan de alienation inductie conditie de hoogste mate van displaced agressie zullen vertonen. Tenslotte wordt verwacht dat Nederlandse participanten sterker geneigd zijn om displaced agressie te vertonen naar Marokkaanse peers dan naar Nederlandse peers en dat dit vooral geldt voor participanten in de alienation conditie. De verwachting is dat jongens meer displaced agressie laten zien naar de out-group versus de in-group en meisjes meer naar de in-group versus de out-group.

Methoden

Participanten

De participanten zijn 103 kinderen (59 jongens en 44 meisjes) in de leeftijd van 12 tot 16 jaar van reguliere middelbare scholen in Nederland. De gemiddelde leeftijd van de participanten was 13.7 jaar (leeftijd in maanden: $M= 163.78$ $SD= 9.00$) De deelnemers hebben voornamelijk (51.5%) de Nederlandse nationaliteit, 6.8 procent was Marokkaans, 12.6 procent Turks en 29.1 procent van de onderzochte kinderen had een andere nationaliteit. De deelnemers hebben overwegend een middenklasse sociaal economische status achtergrond. De deelnemers kregen een traktatie voor deelname.

Procedure

Dataverzameling

Voor het verkrijgen van respondenten zijn in Nederland random een aantal reguliere middelbare scholen benaderd. In alle gevallen ging het om leerlingen uit de brugklas en de tweede klas. Van de 30 benaderde scholen hebben uiteindelijk twee scholen meegedaan, met in totaal vier klassen. Bij elke school is toestemming gevraagd aan de directie en de leerkracht van de desbetreffende groep. Na toestemming van de school is er een toestemmingsbrief voor ouders opgesteld.

De dataverzameling vond plaats in twee separate sessies, welke plaatsvonden op de locatie en in het klaslokaal van de desbetreffende klas. De eerste sessie betreft een klassikale sessie waarbij alle kinderen gevraagd zijn een individuele vragenlijst in te vullen. Tijdens de tweede individuele sessie werd het computerspel 'Survivor' (Reijntjes, Stegge, Meerum Terwogt, Kamphuis, & Telch, 2006) gespeeld, waarbij ook een aantal vragenlijsten zijn afgenomen. Tijdens beide sessies zijn steeds twee proefleiders aanwezig geweest, en werden de kinderen aangemoedigd om vragen te stellen indien hen iets onduidelijk was.

Tijdens de klassikale afname is de kinderen verteld dat deze vragenlijst bedoeld is om hen te leren kennen en dat vragen eerlijk beantwoord moesten worden. De tijdsduur van deze eerste sessie was ongeveer 40 minuten. De vragenlijst bestond uit 65 items, en was bedoeld om verschillende voor agressie relevante variabelen (dispositionele kindkenmerken) te meten; 10 items hadden betrekking op narcisme, 15 items meten 'alienation', 15 items meten psychopathologie, 10 items meten de algemene neiging (dispositie) tot het vertonen van 'displaced' agressie, 8 items hadden betrekking op dispositionele vijandigheid, 7 items betreffen "trait" boosheid, 8 items betroffen normatieve opvattingen over het vertonen van verschillende vormen van oneigenlijke agressie en 12 items hadden betrekking op intolerantie van onzekerheid. De deelnemers is gevraagd om op een vierpuntsschaal (Helemaal niet waar, niet echt waar, best waar en helemaal waar) het antwoord te kiezen dat het beste bij hen past.

Op basis van de scores op de verschillende constructen die werden gemeten met de vragenlijst zijn participanten random toegewezen aan een van de drie verschillende schrijf inductie condities (alienation, negative mood, of controle) voor de tweede individuele sessie. Aan het einde van de klassikale afname werd aangekondigd dat de proefleiders binnen twee weken terug zouden keren naar de school voor een tweede sessie en dat de desbetreffende klas dan mee zou gaan doen aan een computerspel in wedstrijd vorm, op het internet, tegen andere kinderen in Nederland. In werkelijkheid is deze wedstrijd fictief. Deelnemers spelen een

computer programma dat is geschreven in Visual Basic, ontworpen om de illusie te creëren dat de kinderen online meedoen aan een spel waarbij ze als “jurylid” een aantal andere kinderen moeten beoordelen. De schrijfconditie is de emotie- en/of agressie opwekkende gebeurtenis; in survivor wordt vastgesteld hoe sterk de displaced agressie is. Aan de kinderen wordt pas aan het einde van de tweede sessie, tijdens de ‘debriefing’, verteld dat het spel niet echt is.

Survivor

Tijdens de tweede sessie worden de kinderen in groepjes van twee of vier uit de klas genomen (afhankelijk van de beschikbare testruimten) en ruggelings aan een bureau geplaatst in een klaslokaal. De kinderen hebben eerst weer een korte instructie gekregen, en zijn nogmaals aangemoedigd om vragen te stellen indien iets onduidelijk voor hen was. De deelnemers is verteld dat zij tijdens het spel foto’s van andere jongeren uit Nederland te zien zouden krijgen en dat die jongeren ook willen weten hoe de juryleden eruit zien alvorens te worden beoordeeld en dat daar een foto voor nodig is, die op de Survivor site gezet wordt. De jongeren hebben allen ingestemd met het maken van een foto. De proefleiders hebben vervolgens met een webcam verbonden aan de laptop een foto van de participant gemaakt, deze zichtbaar gemaakt op de laptop, en vervolgens net gedaan alsof de foto online gezet werd op de survivor website.

Vervolgens werd de participanten een vragenlijst voorgelegd. Deze vragenlijst betreft een deel waarbij stemming (positief affect, negatief affect, en boosheid) en gevoelens van alienation op dat moment (T1, stemming en state alienation) werden bevraagd, een schrijfdeel waarbij kinderen (afhankelijk van de toegewezen conditie) de opdracht kregen om uit 4-8 onderwerpen/stellingen te kiezen en twee daarvan 10-15 minuten uit te werken door te schrijven over eigen ervaringen dienaangaande. De negative mood conditie bevat onderwerpen die de stemming negatief beïnvloeden, de onderwerpen die gekozen kunnen worden waren onder andere ‘het overlijden van een huisdier’ of ‘een ruzie met ouders/beste vriendin’. De alienation conditie bevat onderwerpen die de mate van alienation mogelijk beïnvloeden, de onderwerpen die gekozen kunnen worden door de participanten waren onder andere ervaringen over ‘het gevoel er alleen voor te staan’ en ervaringen waarbij ‘andere mensen de participant niet begreep’. De controle conditie bevat neutrale stellingen. De stellingen die gekozen kunnen worden door de participanten zijn onder andere ‘je kunt beter het oudste kind zijn dan de jongste’ of ‘geld maakt zeker wel gelukkig’.

Verandering in stemming en state alienation werd bepaald middels een 30-item vragenlijst die werd afgenomen op T1 (voor de schrijfpodracht) en T2 (direct na de schrijfpodracht). Deze vragenlijst was gelijk voor alle drie de toegewezen condities. De alienation schrijfinductie procedure dient om de mate van state alienation tussen T1 en T2 te verhogen. Na de schrijf inductie werd dezelfde vragenlijst nogmaals voorgelegd om stemming en state alienation op T2 te meten en daarmee de veranderingen tussen T1 en T2 voor wat betreft stemming en state alienation.

Na de vragenlijst startte de proefleider het 'online' spel 'Survivor' op. Het spel 'Survivor' heeft gemiddeld ongeveer 20-30 minuten in beslag genomen. De participanten kregen na het beantwoorden van enkele vragen over zichzelf foto's van vier jongeren (twee Nederlands en twee Marokkaans) en wat persoonlijk informatie over de jongeren te zien zoals naam, leeftijd, hobby's, woonplaats en lievelingseten. Daarna is de participant gevraagd om op basis van de foto en de verkregen informatie een oordeel te vellen over de jongere. De participant kan kiezen om iemand wel of niet door te laten gaan naar de volgende ronde van het spel en geld te geven of af te pakken. Tevens is er de mogelijkheid om (negatief) commentaar in te typen, dat zogenaamd werd doorgestuurd naar de survivor website. Dit zijn de drie verschillende maten voor displaced agressie. Als de participant de vier jongeren aldus beoordeeld heeft, sluit het programma 'Survivor' zichzelf automatisch af.

Debriefing

Na het spelen van het computerspel krijgen de deelnemers een debriefing met als doel de eventuele negatieve effecten van de schrijfinductie en/of survivor zo veel mogelijk weg te nemen. In de debriefing geeft de proefleider aan dat het spel fictief is en dat de andere kinderen en hun profielen volledig verzonnen zijn. Vervolgens wordt het belang van het onderzoek met de kinderen besproken en daarbij ook het belang van het fictieve spel en de fictieve spelers. Er is de deelnemers om een reactie gevraagd ten opzichte van het spel. Het blijkt dat de meerderheid van de kinderen het spel als geloofwaardig heeft ervaren en het belang van dit onderzoek begrijpt. Daarbij heeft een meerderheid zelfs aangegeven eventueel bij een volgend onderzoek mee te willen doen, aangezien deelname niet als negatief of storend is ervaren. Tot slot is de kinderen verzocht de fictieve aard van het spel niet door te vertellen aan hun klasgenoten. Het belang van deze geheimhouding is tevens met de kinderen besproken en een beloning voor de geheimhouding, in de vorm van een traktatie, zou aan het einde van de dag volgen.

Meetinstrumenten

Persoonlijkheidstrekken

Tijdens de eerste (klassikale) sessie hebben alle participanten een vragenlijst ingevuld. Deze vragenlijst was bedoeld om verschillende voor agressie relevante variabelen (dispositionele kindkenmerken) te meten. Specifiek zijn in de vragenlijst de kenmerken *trait psychopathie*, *trait anger*, *trait hostility* en *trait alienation* gemeten. In de vragenlijst is de deelnemers gevraagd op een 4-puntsschaal antwoord (Helemaal niet waar, niet echt waar, best waar en helemaal waar) te geven op de in de items verwoorde stellingen.

Stemming: positief affect, negatief affect, en boosheid

De drie affectmaten (positief affect, negatief affect en boosheid) zijn gemeten aan de hand van een vragenlijst welke vooraf en na de experimentele manipulatie is ingevuld. De vragenlijst meet het affect aan de hand van 15 items waarbij de participanten op een vijf-puntschaal (niet of nauwelijks, een beetje, behoorlijk, erg en heel erg) antwoord gaven op stellingen over de stemming zoals; *'Ik voel mij blij'* of *'Ik voel mij gefrustreerd'* of *'Ik voel mij chagrijnig'*.

Displaced agressie

Trait displaced agressie is in dit onderzoek gemeten middels 10 vragen die deel uitmaken van de klassikale vragenlijst die tijdens de eerste sessie werd afgenomen. In de vragenlijst is de participanten gevraagd om op een 4-puntschaal (helemaal niet waar, niet echt waar, best waar en helemaal waar) antwoord te geven op verschillende stellingen. Voorbeelden zijn; *'Ik reageer mijn woede vaak af op mensen die dicht bij me staan, zoals familie of vrienden'* of *'als de dingen niet gaan zoals ik wil, reageer ik mijn frustratie af op de eerste persoon die ik tegenkom'*.

Tijdens 'Survivor' konden participanten op drie verschillende manieren displaced agressie vertonen bij het beoordelen van de vier leeftijdgenoten. Allereerst konden de participanten ('juryleden') op een 5-puntschaal aangeven hoeveel geld deze peers van de proefleiders mogen ontvangen als dank voor hun medewerking (financiële agressie). De beloning bedraagt in principe 2 euro, de participanten is de mogelijkheid gegeven om hier 1 of 2 euro af te halen, dan wel 1 of 2 euro bij te doen. De tweede manier van agressie uiteten betreft het intypen van een negatieve opmerking/feedback (verbale agressie) over het betreffende kind. Deze opmerkingen zijn gecodeerd aan de hand van een vooraf geconstrueerd beoordelingsschema. De verbale uitingen werden als volgt gescoord; 0= geen commentaar; 1= positieve, feitelijke en neutrale opmerkingen; 2= een mix van positief en negatief

commentaar; 3= puur negatief commentaar. Tot slot hebben de participanten de mogelijkheid gekregen om de peers wel of niet door te laten gaan naar de ‘tweede ronde’ van Survivor.

Alienation

Het construct alienation (zowel state als trait) is gemeten aan de hand van vijftien items. Participanten werd gevraagd antwoord te geven op stellingen zoals; ‘*Ik voel me vaak buitengesloten van dingen die andere jongeren doen*’ of ‘*Je kunt niet echt op andere mensen rekenen wanneer je problemen hebt of hulp nodig hebt*’. Deze vragenlijst is de vertaling van de Jessor and Jessor Alienation Scale (Jessor & Jessor, 1977). Er is een totale alienation score berekend waarbij een hogere score een indicatie is van een hoger niveau van alienation ($M=12.75$; $SD=6.04$; Cronbach’s $\alpha=0.73$). De schaal blijkt een goede interne consistentie, test-hertest betrouwbaarheid en construct validiteit te hebben (Jessor & Jessor, 1977; Williamson & Cullingford, 1998).

In- en out group

Het onderscheid tussen in- en out group is gemaakt op basis van de etniciteit. Voor de in-group is gekozen voor de Nederlandse etniciteit, aangezien dit onderzoek is uitgevoerd bij een steekproef die voor het grootste deel bestond uit Nederlandse jongeren. Voor de out-group is op basis van de actualiteiten en de grootte van de bevolkingsgroep gekozen om de Marokkaanse etniciteit te onderzoeken. Door een gebrek aan voldoende Marokkaanse participanten hebben we ons bij het beantwoorden van deze onderzoeksvraag enkel op de Nederlandse participanten gericht. Ook sekse wordt meegenomen bij het analyseren van de displaced agressie naar de in-group versus de out-group.

Resultaten

Equivalentie van de experimentele groepen

Om te onderzoeken of de proefpersonen succesvol at random zijn toegewezen aan de experimentele condities zijn univariate ANOVA analyses uitgevoerd. De groepen zijn op baseline (T1) met elkaar vergeleken op de volgende variabelen: leeftijd, trait alienation, trait psychopathie, trait displaced agressie, trait hostility, trait anger, stemming op baseline (positief affect, negatief affect, en boosheid) en state alienation op baseline.

Resultaten wijzen uit dat de drie groepen op geen van deze variabelen significant van elkaar verschillen (p 's $>.30$), hetgeen betekent dat de random toewijzing aan condities geresulteerd heeft in equivalente groepen. Tabel 1 geeft de gemiddelden en standaarddeviaties van deze variabelen weer.

Interne consistentie affectschalen en state alienation op baseline

Voor de schaal positief affect is een interne consistentie (Cronbach's alpha) gevonden van $\alpha = .90$. Voor negatief affect en boosheid waren deze waarden respectievelijk $.73$ en $.92$. Voor state alienation is een interne consistentie gevonden van $\alpha = .78$. De betrouwbaarheid van deze instrumenten is dus adequaat.

Effecten van de experimentele manipulatie op verandering in state alienation en stemming tussen T1 en T2.

Middels een repeated measures ANOVA analyse is onderzocht of de manipulatie leidt tot veranderingen in 'state alienation' tussen T1 en T2. In deze analyse is conditie (alienation, negative mood, of controle) als between-subjects factor opgenomen. Uit de resultaten blijkt dat er geen significant effect is voor tijd, conditie of hun interactie; $p's > .20$. Dit betekent dat de verschillende condities niet het beoogde verschillende effect sorteren op veranderingen in state alienation tussen T1 en T2. De schrijf inductie manipulatie leidt dus niet tot de beoogde differentiële verandering in state alienation.

In Tabel 2 zijn de gemiddelden en standaarddeviaties voor positief affect, negatief affect en boosheid op tijdstip 1 (T1) en tijdstip 2 (T2) weergegeven. De effecten van de experimenteel gemanipuleerde schrijfinductie op verandering in stemming (positief affect, negatief affect en boosheid) zijn onderzocht door middel van een repeated measures MANOVA analyse. In deze analyse is conditie (alienation, negative mood, of controle) als between-subjects factor opgenomen. In Tabel 3 zijn de effecten van tijd, conditie en de interactie tussen beiden weergegeven. Voor geen van de drie affectmaten is een significant effect voor tijd, conditie, of hun interactie gevonden ($p's > .18$). Dit betekent dat, anders dan verwacht, de experimentele manipulatie geen (differentieel) effect heeft op verandering in stemming tussen T1 en T2.

De effecten van de experimentele manipulatie op displaced agressie:

Of de mate van displaced agressie wordt beïnvloed door de experimenteel gemanipuleerde schrijfinductie is onderzocht door middel van een MANOVA analyse, waarbij de drie agressiematen fungeerden als afhankelijke variabelen en schrijfconditie als between subjects factor. In Tabel 4 zijn gemiddelden en standaard deviaties voor de drie 'displaced agressie' maten per conditie weergegeven. Voor geen van de drie agressiematen zijn significante verschillen gevonden tussen condities ($p's > .30$). In de tabel valt op dat in de alienation schrijfinductie conditie *alleen* sprake is van meer verbale agressie ($M = .58$, $SD =$

1.00) dan in beide andere condities (voor negative mood $M = .33$, $SD = .72$; voor de controle conditie $M = .31$, $SD = .64$). Dit verschil is echter niet significant. Als de alienation conditie wordt vergeleken met de twee andere condities gezamenlijk (negative mood en controle), wijst een ANOVA analyse uit dat de verbale agressie niet verschilt tussen deze twee nieuwe groepen ($F(1, 99) = 2.22$, $p = .14$). Dit betekent dat experimentele conditie geen verschillend effect sorteert op de mate waarin participanten displaced agressie vertonen de hypothese ‘dat de alienation inductie, vergeleken met de twee andere schrijfcondities, tot meer displaced agressie zou leiden’ wordt niet ondersteund door de resultaten.

Als sekse als between subjects factor wordt opgenomen blijkt dat voor geen van de drie agressiematen sprake is van significante verschillen tussen jongens en meisjes (p 's > .10).

Omdat blijkt dat de experimentele manipulatie niet het verwachte effect sorteert op veranderingen in state alienation, stemming, en de mate van displaced agressie, zullen post-hoc verschillende dispositionele variabelen nader onderzocht worden op hun effect op (veranderingen in) state alienation en displaced agressie. De dispositionele variabelen die onderzocht worden zijn; trait hostility, trait psychopathie, trait alienation, state anger en trait anger. De keuze voor juist deze variabelen is gemaakt op basis van hun aannemelijke verbanden met de constructen state alienation en displaced agressie.

Worden veranderingen in state alienation voorspeld door de interactie tussen de experimentele inductie manipulatie en ‘trait alienation’?

Om na te gaan of conditie, trait alienation, of de interactie tussen beiden de mate van verandering in state alienation tussen T1 en T2 voorspellen, is een multiple regressie analyse uitgevoerd. Hierbij is de verandering van state alienation tussen T1 en T2 de afhankelijke variabele. De variabele inductieconditie is gehercodeerd tot een dummy variabele (alienation is 1 en de twee andere condities zijn beiden 0).

Uit de regressie analyse blijkt dat er geen significante hoofdeffecten zijn van conditie en trait alienation ($\beta = .151$, $R^2_{\text{change}} = .023$, $F_{\text{change}} = 2.161$, $p = .15$; en $\beta = -.004$, $R^2_{\text{change}} = .00$, $F_{\text{change}} = .001$, $p > .05$, respectievelijk), maar het interactie-effect benadert wel significantie ($\beta = .194$, $R^2_{\text{change}} = .038$, $F_{\text{change}} = 3.61$, $p = .06$).

Wanneer dit interactie effect nader bekeken wordt voor beide condities separaat, blijkt dat de relatie tussen trait alienation en de verandering in state alienation voor zowel de alienation conditie ($\beta = .20$, $R^2_{\text{change}} = .04$, $F_{\text{change}} = 1.22$, $p = .28$) als de beide andere condities ($\beta = -.11$, $R^2_{\text{change}} = .01$, $F_{\text{change}} = .734$, $p = .40$) niet significant is.

Wordt de mate van displaced agressie voorspeld door een of meerdere dispositionele variabelen?

Een regressie analyse, waarbij de drie condities worden samengenomen, laat zien dat er dispositionele variabelen zijn die een significante predictor zijn van de mate van displaced agressie. Voor de maat “niet door laten gaan naar de tweede ronde” geldt dat trait psychopathie een significante voorspeller is ($\beta=.26$, $R^2_{\text{change}}=.07$, $F_{\text{change}}=6.8$, $p= .01$). Dit betekent dat kinderen met hogere scores op psychopathie significant meer geneigd zijn tot het vertonen van deze vorm van displaced agressie. Voor financiële displaced agressie geldt dat *state anger* op T2 een significante voorspeller is ($\beta=.20$, $R^2_{\text{change}}=.04$, $F_{\text{change}}=4.3$, $p= .04$). Dit betekent dat kinderen met een hogere score op *state anger* op T2 significant meer geneigd zijn tot het vertonen van deze vorm van displaced agressie. Tenslotte geldt voor verbale agressie dat alleen *trait anger* een significante voorspeller is ($\beta=.22$, $R^2_{\text{change}}=.22$, $F_{\text{change}}=4.7$, $p= .03$). Dit betekent dat kinderen die hoger scoren op boosheid in het algemeen meer geneigd zijn om verbale displaced agressie te gebruiken. De dispositionele variabele *trait hostility* is geen significante predictor voor de verschillende vormen van displaced agressie ($p's > .30$).

Wordt de mate van displaced agressie voorspeld door de interactie tussen trait alienation en de gemanipuleerde schrijfinductie?

Middels drie separate regressie analyses is onderzocht of de interactie tussen *trait alienation* en de experimentele manipulatie de mate van displaced agressie voorspelt. Hierbij zijn de agressiematen (financiële agressie, verbale agressie en “wel of niet door laten gaan naar de tweede ronde”) de afhankelijke variabelen, en zijn *trait alienation*, de inductie conditie (samengenomen), en hun interactie de predictoren. Uit de analyse blijkt dat er geen significante hoofdeffecten zijn van zowel conditie als *trait alienation* op de drie agressiematen ($p's > .40$). Tevens blijkt dat de interactieterm geen significante voorspeller is van de drie agressiematen; $p's > .54$.

Wordt de mate van displaced agressie voorspeld door de interactie tussen trait alienation en (verandering in) state alienation?

Middels regressie analyses, waarin alle condities samengenomen zijn, is de interactie tussen *trait alienation* en *state alienation* op de mate van displaced agressie onderzocht. Hierbij zijn verandering in *state alienation*, *trait alienation*, en hun interactie als

onafhankelijke variabelen genomen en fungeren de drie displaced agressie maten als afhankelijke variabelen in drie separate regressieanalyses.

Uit de analyse blijkt dat trait alienation geen significante (p 's > .40) voorspeller is van financiële agressie ($\beta=.09$, $R^2_{\text{change}}=.01$, $F_{\text{change}}=.73$), verbale agressie ($\beta=.03$, $B=.00$, $R^2_{\text{change}}=.00$, $F_{\text{change}}=.063$), en “tweede ronde” agressie ($\beta=.01$, $R^2_{\text{change}}=.00$, $F_{\text{change}}=.01$). Daarnaast blijkt dat de verandering in state alienation tussen T1 en T2 geen significant (p 's > .10) effect sorteert op verbale agressie ($\beta=.17$, $R^2_{\text{change}}=.03$, $F_{\text{change}}=2.76$), en “tweede ronde” agressie ($\beta=.08$, $R^2_{\text{change}}=.01$, $F_{\text{change}}=2.76$). De verandering in state alienation sorteert echter wel een significant effect op financiële agressie ($\beta=.25$, $R^2_{\text{change}}=.064$, $F_{\text{change}}=6.27$, $p = .01$). Dit betekent dat naarmate kinderen tussen T1 en T2 meer stijging in state alienation hebben ervaren, ze sterker geneigd zijn tot displaced financiële agressie.

Tot slot blijkt dat de interactie tussen trait alienation en verandering in state alienation geen significant effect sorteert op verbale agressie ($\beta=.16$, $R^2_{\text{change}}=.03$, $F_{\text{change}}=2.36$) en op “tweede ronde” agressie ($\beta=.08$, $R^2_{\text{change}}=.01$, $F_{\text{change}}=.64$); p 's > .05. De interactie tussen trait alienation en verandering in state alienation sorteert echter wel een significant effect op financiële agressie ($\beta=.24$, $R^2_{\text{change}}=.06$, $F_{\text{change}}=5.82$; $p = .02$). Dit betekent dat kinderen die zowel hoog scoren op trait alienation als een sterkere toename van state alienation rapporteren, sterker geneigd zijn tot financiële displaced agressie.

Displaced agressie naar de in-group versus de out-group en de effecten van conditie en sekse

Middels een 3 (conditie) X 2 (sekse) repeated measure MANOVA analyse is nagegaan of Nederlandse participanten ($N=52$) verschillen in de mate waarin hun displaced agressie is gericht op leden van de in- versus de out-group. De drie displaced agressiematen fungeerden als de afhankelijke variabelen, ethniciteit van het slachtoffer (Nederlands versus Marokkaans) was de within-subjects factor en conditie en sekse fungeerden als between-subject factoren.

Voor verbale agressie is geen significant effect voor ethniciteit gevonden. Er wordt dus evenveel verbale agressie vertoond naar leden van de out-group als naar leden van de in-group. Tevens worden geen interactie-effecten met conditie of sekse gevonden; hetgeen betekent dat het ontbreken van een effect voor ethniciteit op de mate van verbale agressie geldt onafhankelijk van conditie en sekse (p 's > 0.05). Ook tussen ethniciteit en de mate van financiële agressie (wel of niet in combinatie met sekse en/of condities) is geen significant verband gevonden (p 's > 0.05).

Tussen ethniciteit en het wel of niet door laten gaan naar de 2^e ronde bestaat geen significant direct verband en sekse heeft hierop geen significant effect (p 's > 0.05). In

interactie met conditie bestaat echter wel een significant effect (Greenhouse Geisser $F(2.46)=4.04$, $p=.02$). Om te onderzoeken welke conditie deze samenhang verklaart is opnieuw een repeated measure MANOVA gedaan waarbij de condities apart bekeken zijn. Hieruit blijkt de conditie negatieve mood een significant effect te hebben op de mate van “2e ronde” agressie naar de out-group versus de in-group (Greenhouse Geisser $F(1.16)=4.92$, $p=.04$). Voor de overige twee condities is geen significant effect gevonden ($p's > 0.05$). Alle gemiddelden en standaarddeviaties voor de drie displaced agressie maten naar de in-group en de out-group voor de drie condities per sekse staan vermeld in Tabel 5.

Discussie

Het doel van het huidige onderzoek bij jonge adolescenten in Nederland was na te gaan of veranderingen (toename) in state alienation causaal zijn gerelateerd aan het vertonen van meer displaced agressie in de afwezigheid van een proximale externe provocatie. Daarnaast is het (potentiële) verschil onderzocht in de mate van displaced agressie door Nederlandse jongeren naar in-group of de out-group en of de verschillende condities en/of sekse hier effect op hebben.

Door middel van een experimentele schrijfinductie procedure en het fictieve computerspel ‘Survivor’ is de samenhang tussen (veranderingen in) state alienation en displaced agressie onderzocht. De experimentele manipulatie betrof een schrijfo opdracht waarbij getracht is gevoelens van state alienation te laten toenemen bij participanten. Vervolgens kregen de participanten de gelegenheid om “onschuldige” leeftijdgenoten te beoordelen en zich hierbij op verschillende manieren agressief te gedragen. Anderson and Bushman (2001) hebben laten zien dat het meten van agressie door middel van dit soort experimentele maten goed generaliseerbaar is naar agressie zoals die in het “echte leven” wordt vertoond.

De eerste deelvraag luidde; Werkt de alienation inductie in termen van het teweegbrengen van een toename in state alienation tussen meetmoment T1 (voor de inductie) en meetmoment T2 (na de inductie)? En wat zijn de effecten van de toename in state alienation op de mate van vertoonde displaced agressie? De verwachting was dat de alienation inductie procedure zou leiden tot een verhoging in state alienation en een toename in negatief affect, waaronder boosheid. Deze verwachting is gebaseerd op het gebruik van vergelijkbare experimentele manipulaties in eerdere onderzoek (Bushman, Bonacci, Pedersen, Vasquez, &

Miller, 2005; Krauth-Gruber, & Ric, 2000; Bless et al., 1990; Bless, Schwarz, & Wieland, 1996; Bodenhausen, Kramer, & Süsser, 1994). Echter, in het huidige onderzoek blijkt de experimentele manipulatie niet het beoogde effect te hebben. Dit staat haaks op de resultaten van een vergelijkbare schriftelijke stemmings inductie die werd gebruikt in het onderzoek van Krauth-Gruber & Ric (2000), waar de stemming inductie tot een verhoging van positief affect leidde. In dit laatste onderzoek werden participanten toegewezen aan verschillende condities en kregen ze de opdracht om te schrijven over levendige en concrete recent meegemaakte gebeurtenissen.

In het onderzoek van Denson, Pederson & Miller (2006) kregen de participanten langer (20 minuten) de tijd om ‘ruminative’ gedachten te ontwikkelen dan in het huidige onderzoek (10 minuten) het geval was. Tijd, in termen van participanten 10 of 20 minuten aan de schrijfoopdracht laten werken kan een mogelijke verklaring zijn voor het negatieve resultaat in het huidige onderzoek. Tevens lijken de gevonden resultaten consistent met Berkowitz’s (1993) cognitieve neo-associationistische model van agressie. Dit model stelt ten eerste dat de emotie opwekkende situatie het sterkst is wanneer de provocateur beschikbaar blijft. Slachtoffers blijven dan ‘emoties opwekken’ over de provocatie omdat de provocateur als cognitieve cue dient; de cognitieve representatie van de provocatie blijft daardoor toegankelijk. In het huidige onderzoek was er geen sprake van een krachtige provocatie. In dit onderzoek ging het om het opwekken/verhogen van gevoelens van state alienation door kinderen te laten denken en schrijven over hun eigen ervaringen met gebeurtenissen die daartoe zouden kunnen leiden. Het lijkt aannemelijk dat deze manier van state alienation opwekken niet krachtig genoeg is, een ‘echte’ alienation ervaring in real-life (bijvoorbeeld het gevoel overal aansluiting te missen) zou waarschijnlijk krachtiger zijn geweest.

In het huidige onderzoek blijkt tevens dat de experimentele manipulatie geen differentieel effect heeft op de mate van displaced agressie die werd vertoond. In een vergelijkbaar onderzoek van Denson, Pedersen, en Miller (2006), waar ook gebruik gemaakt is van een mood- inductie procedure om displaced agressie te onderzoeken, bleek de inductie succesvol; een verhoging in “negative affect” leidde tot significant hogere mate van displaced agressie bij de participanten. Hierbij werd echter wel gebruik gemaakt van een extra trigger in de vorm van negatieve feedback. De gevonden resultaten zijn echter niet inconsistent met het dual pathway model, immers als verandering in state alienation of negatief affect leidt tot meer displaced agressie, heeft het ontbreken van deze veranderingen geen displaced agressie tot gevolg.

De hypothese dat de alienation inductie tot een verhoging van displaced agressie zou leiden wordt door de resultaten in het huidige onderzoek verworpen; er zijn geen verschillen gevonden tussen de verschillende groepen op displaced agressie. Er wordt echter wel een interessante trend waargenomen; participanten in de alienation conditie lijken sterker geneigd om verbale displaced agressie te gebruiken dan participanten in de andere condities. De verklaring hiervoor kan gevonden worden in de resultaten van verschillende studies waaruit blijkt dat agressieve gedrag van afgewezen kinderen (of van kinderen die zich afgewezen voelen) meer ongecontroleerd, reactief, argumentatief, ontwrichtend en wraakzuchtig is. Verbale agressie is een reactieve vorm van agressie en lijkt kenmerkend te zijn voor kinderen die afgewezen zijn of zich afgewezen voelen (Coie, Dodge, Terry, & Wright 1991; Bierman, Smoot, & Aumiller, 1993; Bierman & Wargo, 1995). In dit onderzoek is dit verband echter slechts een trend. Om concrete uitspraken over een mogelijk causaal verband te kunnen doen is meer onderzoek nodig.

Uit het huidige onderzoek blijkt dat de gebruikte inductie geen effect heeft op de mate van displaced agressie. De vertoonde agressie kan daardoor niet echt worden beschouwd als displaced agressie, aangezien de procedure niet als een effectieve interne provocatie blijkt te werken. Verschillende dispositionele kindkenmerken blijken wel een significante voorspeller van de agressie die werd vertoond, dit kan gezien worden als een uiting van ‘unprovoked’ agressie. Specifiek blijken kinderen die op T2 hoog scoren op boosheid (state anger) meer geneigd tot financiële agressie en blijken kinderen die over het algemeen hoog scoren op gevoelens van boosheid (trait anger) sterker geneigd te zijn tot verbale agressie. Tevens blijken kinderen die hoger scoren op psychopathie trekken sterker geneigd om anderen zonder reden ‘niet door te laten gaan naar de volgende ronde’. Gegeven bovenstaande bevindingen blijken de gevonden verbanden van de dispositionele kindkenmerken sterk afhankelijk van de specifieke agressiemaat te zijn. Hierdoor kunnen geen sterke uitspraken worden gedaan over de verbanden tussen de dispositionele kindkenmerken en ‘unprovoked’ agressie.

De tweede deelvraag betreft de voorspellende waarde van de alienation inductie, trait alienation en hun interactie op veranderingen in state alienation tussen T1 en T2. De verwachting was dat participanten die hoog op trait alienation scoren en toegewezen worden aan de alienation conditie de sterkste toename van state alienation zullen vertonen. De hypothese wordt verworpen; uit het huidige onderzoek blijkt dat de interactie tussen conditie en trait alienation geen voorspellende waarde te hebben voor wat betreft de stijging in state alienation tussen T1 en T2. Wel is een niet significante trend waargenomen waarbij de

interactie van de alienation inductie en trait alienation een verhoogde state alienation laat zien. Dit betekent dat het effect op verandering in de mate van een gevoel van alienation (state alienation T2), door de inductie groter lijkt te zijn wanneer de kinderen die van nature hoger op trait alienation scoren toegewezen worden aan de alienation conditie. Het huidige onderzoek impliceert dat de experimentele manipulatie (de alienation inductie) bij kinderen die hoog scoren op trait alienation sterker werkt. De bovenstaande bevindingen kunnen slechts beschouwd worden als een trend, om ondubbelzinnige uitspraken over causale verbanden te kunnen doen is meer onderzoek nodig.

De derde deelvraag: luidt; Wordt de mate van displaced agressie voorspeld door trait alienation, al dan niet in combinatie met de gemanipuleerde schrijfinductie? Uit dit onderzoek blijkt dat trait alienation, ongeacht conditie, geen versterkend effect te hebben op de mate van displaced agressie. Hiermee wordt de hypothese dat jonge adolescenten hoog op trait alienation scoren meer agressie laten zien dan jongeren die niet hoog op alienation scoren, verworpen.

Er wordt echter wel – gedeeltelijke - empirische ondersteuning gevonden voor de hypothese (deelvraag 4) dat de interactie tussen trait alienation en veranderingen in state alienation van invloed is op de mate van displaced agressie. Participanten die zowel hoog scoren op trait alienation en een relatief sterke toename in state alienation laten zien tussen T1 en T2 zijn het meest geneigd tot het vertonen van financiële displaced agressie. Dit effect werd echter niet voor de andere twee maten van agressie gevonden.

De bovenstaande deelvragen leidden tot beantwoording van de eerste gestelde hoofdvraag; Bestaat er een causale relatie tussen de mate van state alienation en “unprovoked displaced aggression” bij jonge adolescenten? Uit het huidige onderzoek blijkt dat er een complexe relatie bestaat tussen state alienation, trait alienation, en displaced agressie. Van een simpele causale relatie is geen sprake. De status van het *dual pathway model* van displaced agressie kan op basis van de gevonden resultaten niet goed worden beoordeeld. Hoewel de gevonden trends suggereren dat alienation positief samen hangt met displaced agressie, heeft de gebruikte inductie tot een te zwak effect geleid, waardoor weinig significante resultaten zijn verkregen. Meer onderzoek naar de relatie tussen alienation en displaced agressie is nodig om valide uitspraken over causaliteit te kunnen doen.

Om de tweede hoofdvraag te beantwoorden is gekeken naar de relatieve sterkte van displaced agressie naar de in-group versus de out-group. Ondersteuning voor de hypothese dat

Nederlandse participanten meer “unprovoked displaced agressie” tonen naar de out-group dan naar de in-group is niet verkregen. Wanneer gekeken wordt naar eerdere studies die de relatie tussen de in-group en out-group (gebaseerd op etniciteit) onderzocht hebben, zien we daar ook tegenstrijdige resultaten. Uit een onderzoek onder Nederlandse scholieren tussen de 16 en 18 jaar oud blijkt een hoge in-group identificatie te leiden tot negatieve emotionele reacties naar minderheidsgroepen van een andere etniciteit. Deze Nederlandse scholieren evalueren etnische minderheden aan de hand van Nederlandse normen en karakteristieken. Hoe meer een minderheidsgroep hiervan lijkt af te wijken, hoe negatiever ze worden geëvalueerd (Verkuyten et al.,1999). Volgens Tajfel en Turner (1986) leidt een hogere etnische affirmatie tot meer inter-groep conflicten. Uit een grootschalig surveyonderzoek van Romero en Roberts (1998) blijkt echter het tegendeel. In deze studie bleek een hoge etnische affirmatie samen te hangen met een meer positieve attitude naar de out-group, en etnische exploratie bleek geen invloed te hebben op de attitude naar de out-group. Onderzoek van Phinney et al. (1997) leverde vergelijkbare bevindingen op. In deze laatste studie wordt geconstateerd dat een positieve attitude naar de in-group, wat vergelijkbaar is met etnische affirmatie, een positieve attitude naar de out-group als gevolg heeft. Uit deze verschillende onderzoeken blijkt dat er geen eenduidige conclusie getrokken kan worden wat betreft de invloed van etnische affirmatie op de attitude en displaced agressie naar de in-group of de out-group. In dit onderzoek is enkel naar de Nederlandse participanten gekeken. Mogelijk speelt etnische affirmatie en de richting van displaced agressie in termen van in – en out-group een meer significante rol bij minderheidsgroepen in Nederland, zoals Marokkanen of Turken.

De tweede deelvraag richt zich op de eventuele samenhang tussen conditie, sekse en “displaced agressie” naar de in-group versus de out-group. Uit dit onderzoek komt geen interactie-effect naar voren tussen conditie, sekse en de mate van displaced agressie naar de in-group versus de out-group. Alleen tussen conditie (negative mood), etniciteit en “2^e ronde” agressie bestaat een significant effect. Dit verband wordt niet gevonden voor de overige agressiematen waardoor geen duidelijke uitspraken gedaan kunnen worden over het verband tussen conditie en de mate van displaced agressie naar in-group versus de out-group. Hiernaast blijkt uit de eerste hoofdvraag dat de condities geen effect hebben op de mate van displaced agressie. Om deze reden wordt dit significante verband dan ook beschouwd als een opvallende uitzondering in het gehele patroon van weinig of geen verschillen in displaced agressie naar de in-group versus de out-group. De hypothese dat participanten in de alienation conditie meer displaced agressie laten zien naar leden van de out-group dan leden van de in-

group is dan ook verworpen. Opnieuw geldt echter dat dit resultaat moet worden beoordeeld in het licht van het feit dat de alienation conditie niet het beoogde effect heeft gehad.

Tot slot is onderzocht of sekse van invloed is op de mate van “displaced agressie” naar de in-group versus de out-group. Omdat geen significant sekse-effect is gevonden, wordt de hypothese dat jongens meer out-group agressie en meisjes meer in-group agressie vertonen verworpen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat mannen over het algemeen meer reactieve agressie vertonen vanuit hyperactief/impulsief gedrag (Conner, et al., 2003). Doordat er in dit onderzoek geen sprake was van persoonlijke provocatie is er ook weinig aanleiding tot reactief agressief gedrag. Meisjes laten eerder een pro-actieve vorm van agressie zien en dan met name naar mensen die dicht bij staan (Connor et al., 2003). De in-group die in dit onderzoek gebruikt is staat mogelijk niet dichtbij genoeg om dit soort displaced agressie te ontlokken.

Bovenstaande deelvragen leiden tot het beantwoorden van de tweede hoofdvraag; Wat is het effect van conditie, sekse, en hun interactie op de mate van “unprovoked displaced agressie” door Nederlandse adolescenten naar de “in-group” (Nederlandse etniciteit) versus de “out-group” (Marokkaanse etniciteit)? Er is geen significant effect gevonden voor conditie, sekse, of hun interactie op de mate van displaced agressie naar de in-group versus de out-group. Dit wordt mogelijk mede veroorzaakt omdat de experimentele manipulatie niet het verwachte effect had op veranderingen in state alienation en de mate van vertoonde displaced agressie (zie hoofdvraag 1). Ook is er geen significant verschil gevonden in de mate van de displaced agressie door de Nederlandse participanten naar leden van de in-group versus out-group. Een mogelijke verklaring is dat de meeste Nederlandse jongeren opgroeien in een multiculturele samenleving en daardoor een andere etniciteit wellicht niet direct als out-group beschouwen. Het is interessant om meer onderzoek te doen naar de displaced agressie van de minderheidsgroepen in Nederland.

Beperkingen en aanbevelingen

Het huidige onderzoek kent een aantal beperkingen. Ten eerste is de steekproef relatief klein (N=103), en zijn de bevindingen gebaseerd op een steekproef van kinderen uit bestaande klassen uit het reguliere onderwijs en niet op een klinische steekproef; de generalisatie mogelijkheden zijn door deze vaststaande factoren beperkt.

Ten tweede betreft de validiteit van de experimentele manipulatie; het lijkt erop dat de gemanipuleerde inductie de ervaringen van gevoelens en gedachten van in het dagelijkse

leven van kinderen benadert. Toch bestaat er een verschil tussen de gemanipuleerde inductie en real-life gevoelens en gedachten, niet opgewekt door een manipulatie. De experimentele manipulatie heeft niet het verwachte effect gesorteerd, waardoor significante verbanden niet aangetoond konden worden. De gehanteerde methode voor de alienation manipulatie verdient daarom extra aandacht voor toekomstig onderzoek. Een mogelijke verklaring voor het ontbreken van de verwachte werking kan liggen in de opzet van de inductie. De inductie heeft in dit onderzoek 10 minuten schriftelijk plaats gevonden, mogelijk is dit niet lang genoeg om tot substantiële toename van gevoelens van state alienation en/of negatief affect te leiden. Tevens kan het zo zijn dat het schriftelijk aanbieden van de opdracht in combinatie met de beperkte tijd de werking negatief heeft beïnvloed. Voor toekomstig onderzoek zou getracht moeten worden de experimentele manipulatie meer visueel (integreren in Survivor, of gebruik maken van bewegende beelden) aan te bieden waardoor de alienation-inducerende stimulus voor participanten als realistischer wordt beschouwd en daarmee krachtiger is. Ook moet afgevraagd worden of de agressie maat “wel of niet door laten gaan naar de tweede ronde” een voldoende representatieve maat voor displaced agressie is, of dat hier belangen en jaloezie een te grote rol spelen.

Ten derde is in dit onderzoek de rol van de in-group versus out-group op basis van etniciteit onderzocht. Beperkingen bij het gemaakte onderscheid betreffen de foto's van de jongeren die tijdens het spel Survivor getoond werden. De vier foto's waren mogelijk niet representatief voor de Nederlandse en/of Marokkaanse kinderen. Tevens is de vraag of deze vorm van in- en out-group wel representatief is voor de huidige samenleving en voor de deelnemende scholen. Uit verschillend onderzoek blijkt nog geen consensus over de rol van etniciteit bij agressie, voor toekomstig onderzoek zou het, gegeven onze multiculturele samenleving, zinvol zijn om te onderzoeken hoe verschillende etnische minderheden omgaan met agressie en hoe dit geuit wordt naar de in-group versus de out-group.

Tot slot richt dit onderzoek zich op alienation en het verband met displaced agressie. Het zou zinvol zijn om het verband nader te onderzoeken met behulp van een andere experimentele manipulatie en daar ook andere persoonlijkheidskenmerken bij te betrekken. Op deze manier wordt duidelijk welke kinderen een risicogroep vormen voor wat betreft het gebruik maken van displaced agressie. Tevens lijkt het zinvol om een longitudinaal onderzoek te doen naar deze constructen, zodat duidelijker wordt of en hoe alienation en displaced agressie veranderen over tijd.

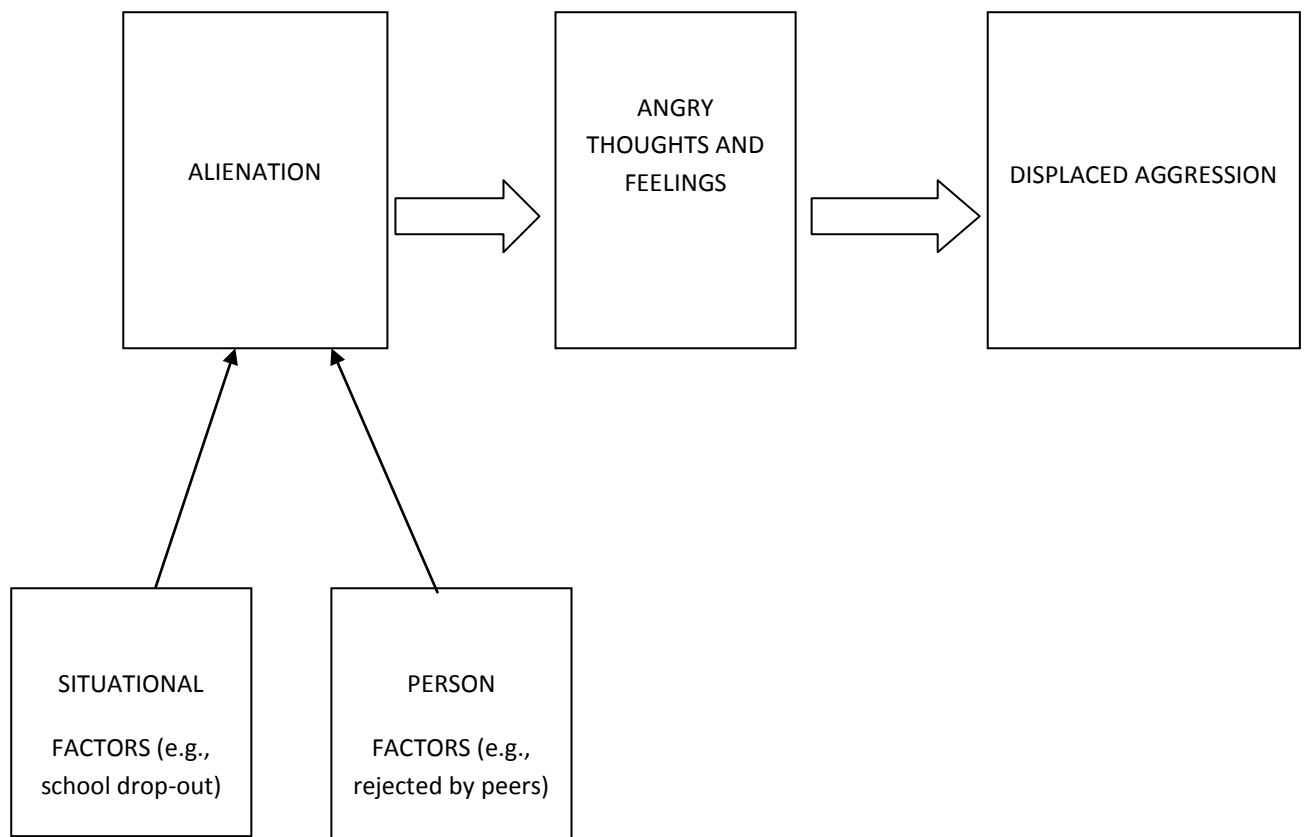
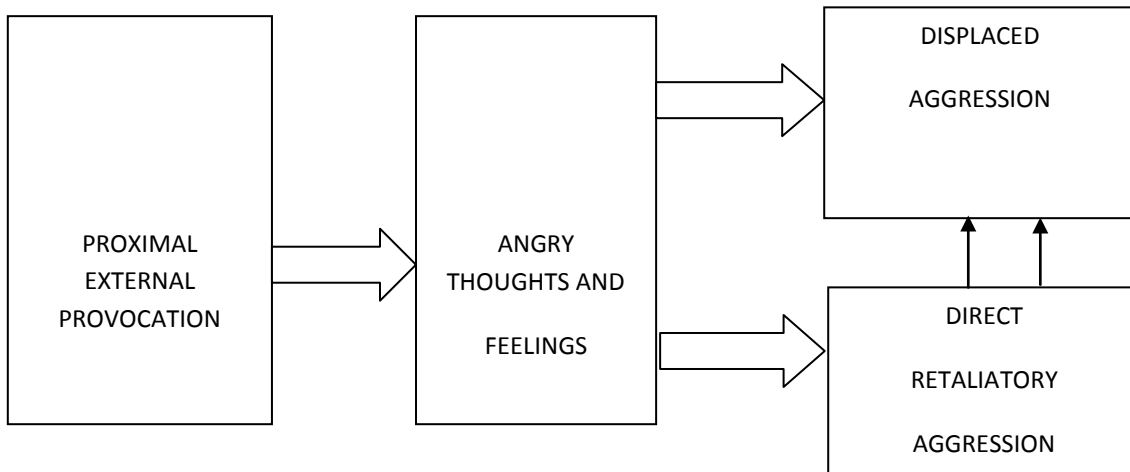
Referenties

- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (1997). External validity of “trivial” experiments: The case of laboratory aggression. *Review of General Psychology, 1*, 19–41.
- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology, 53*, 27-51
- Aries, E. & Moorehead, K. (1989). The importance of ethnicity in the development of identity in Black adolescents. *Psychological Reports, 65*, 75-82.
- Baarda, B. D., De Goede, M. P. M., & Kalmijn, M. (2007). *Methoden en technieken*. Houten: Wolters Noordhoff.
- Barry, C. T., Chaplin, W. F., & Grafeman, S. J. (2006). Aggression following performance feedback: The influences of narcissism, feedback valence, and comparative standard. *Personality and Individual Differences, 41*, 177–187.
- Baumeister, R., Bushman, B., and Campbell, K. (2000). Self-Esteem, Narcissism, and Aggression: Does Violence Result from Low Self-Esteem or From Threatened Egotism? *Current Directions in Psychological Science, 9*, 26-29.
- Baumeister, R. F., Leary, M. R. (1995). The Need to Belong; Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Motivation. *Psychological Bulletin, 117*, 497-529.
- Berkowitz, L. (1989). Frustration-aggression hypothesis: Examination and reformulation. *Psychological Bulletin, 106*, 59-73.
- Berkowitz, L. (1993). Pain and aggression: Some findings and implications. *Motivation and Emotion, 17*, 277–293.
- Bettencourt, B. A., Talley, A., Benjamin, A. J., & Valentine, J. (2006). Personality and Aggressive Behavior Under Provoking and Neutral Conditions: A Meta-Analytic Review. *Psychological Bulletin, 132*, 751-777.
- Bierman, K.A. and Wargo, J.B., 1995. Predicting the longitudinal course associated with aggressive-rejected, aggressive (nonrejected), and rejected (nonaggressive) status. *Development and Psychopathology, 7*, 669–682
- Björkqvist, K., & Österman, K. (2000). Social intelligence – empathy = aggression? *Aggression and Violent Behavior, 5*, 191-200.
- Brauer, M. (2001). Intergroup perception in the social context: The effects of social status and group membership on perceived out-group homogeneity and ethnocentrism. *Journal of experimental social psychology, 37*, 1, 15-31.
- Bushman, B. J., & Baumeister, R. F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self- esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology, 75*, 219–229.
- Bushman, B. J., Bonacci, A. M., Pedersen, W. C., Vasquez, E. A., & Miller, N. (2005). Chewing on it can chew you up: Effects of rumination on triggered displaced aggression. *Journal of Personality and Social Psychology, 88*, 969-983
- Cornell, D. G. (1999). Psychology of the school shootings. Available: <http://www.apa.org/ppo/pi/cornell.html>.
- Collins, K., & Bell, R. (1997). Personality and aggression: The dissipation–rumination scale. *Personality and Individual Differences, 22*, 751–755.
- Connor, D. F., Steingard, R. J. , Anderson, J. J. & Melloni, R. H. (2003). Gender Differences in Reactive and Proactive Aggression. *Child Psychiatry and Human Development, 33*, 279-294.
- Denson, F. T., Pedersen, C. W., & Miller, N. (2006). The Displaced Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*, 1032-1051.
- Dodge, K. A., Lansford, J. E., Salzer Burks, V., Bates, J. E., Pettit, G. S., Fontaine, R., & Price J. M. (2003). Peer rejection and social information-processing factors in the

- development of aggressive behavior problems in children. *Child Development*, 74, 374-393.
- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H., & Sears, R.R. (1939). *Frustration and aggression*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Duffy, A. L., & Nesdale, D. (2009). Peer groups, social identity, and children's bullying behavior. *Social Development*, 18, 121-139.
- Duffy, A. L., & Nesdale, D. (2009). Peer groups, social identity, and children's bullying behavior. *Social Development*, 18, 121-139
- Erickson, E. (1968). *Identity: youth and crisis*. New York: Norton.
- Grusec, J. E., Lytton H. (1988). *Social development*. New York: Springer.
- Grusec, J. E., Lytton H. (1988). *Social development*. New York: Springer.
- Guerra, V. S., Asher, S. R., DeRoesier, M. E. (2004). Effect of Children's Perceived Rejection on Physical Aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32, 551-563
- Harris, M.B. (1996). Aggression, gender, and ethnicity. *Aggression and Violent Behavior*, 1, 2, 123-146.
- Jessor, R., & Jessor, S. (1977). *Problem behavior and psychosocial development*. New York: Academic Press
- Judd, C. M., & Park, B. (1988). Out-group homogeneity: Judgments of variability at the individual and group levels. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 778-788.
- Krauth-Gruber, S., & Ric, F. (2000). Affect and stereotypic thinking: A test of the mood-and-general-knowledge model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 1587-1597.
- Leary, M. R., Kowalski, R. M., Smith, L., & Philips, S. (2003). Teasing, rejection and violence: Case studies of the school shootings. *Aggressive Behavior*, 29, 202-214.
- Leary, M. R., Twenge, J. M., Quinlivan, E. (2006). Interpersonal Rejection as a Determinant of Anger and Aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 111-132.
- Loeber, R., Slot, N. W., van der Laan, P., & Hoeve, M. (2008). *Tomorrow's criminals: the development of child delinquency and effective interventions*. Ashgate: Ashgate press, 2008.
- Marc A. Martinez, Amos Zeichner *, Dennis E. Reidy, Joshua D. Miller *Personality and Individual Differences* 44 (2008) 140-149.
- Marcus-Newhall, A., Pedersen, C. W., Carlson, M., & Miller, N. (2000). Displaced aggression is alive and well: A meta-analytic review. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, 670-689.
- Miller (2003) Miller, N., Pedersen, W. C., Earleywine, M., & Pollock, V. E. (2003). A theoretical model of triggered displaced aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 7, 75-97.
- Nolen-Hoeksema, S., & Morrow, J. (1993). Effects of Rumination and distraction on naturally occurring depressed mood. *Cognition and Emotion*, 7, 561-570.
- O'Donnel, A. D., Schwab-Stone, E. A., & Ruchkin, V. (2006). The mediating role of alienation in the development of maladjustment in youth exposed to community violence. *Development of Psychopathologie*, 18, 215-232.
- Pedersen, W. C. (2006). The Impact of Attributional Processes on Triggered Displaced Aggression. *Motivation and Emotion*, 30, 75-87.
- Pedersen, W. C., Bushman, B. J., Vasquez, E. A., & Miller, N. (2008). Kicking the (barking) dog effect: The moderating role of target attributes on triggered displaced aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 1382-1395.
- Phinney, J.S. (1989). Stages of ethnic identity development in minority group adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 9,34-49.

- Phinney, J.S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: review of research. *Psychological Bulletin*, 108, 499-515.
- Prinstein, M. J. & La Greca, A. M. (2004). Childhood peer rejection and aggression as predictors of adolescent girls' externalizing and health risk behaviors: A six year longitudinal study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72, 103-112
- Rayce, B. L. S., Holstein, E. B., & Kreiner, S. (2008). Aspects of alienation and symptom load among adolescents. *European Journal of Public Health*, 19, 79-84.
- Reijntjes, A., Stegge, H., Meerum Terwogt, M., Kamphuis, J.H., & Telch, M.J. (2006). Emotion regulation and its effects on mood improvement in response to an in vivo peer rejection challenge. *Emotion*, 6, 543-552.
- Reijntjes, A., Dekovic, M., Vermande, M., & Telch. (2007). Children's Feedback Preferences in Response to an Experimentally Manipulated Peer Evaluation Outcome: The Role of Depressive Symptoms. *Journal Abnormal Child Psychology*, 35, 497-507.
- Reijntjes, A., Thomaes, S., Kamphuis, J. H., & Telch, M. J. (submitted). Children's displaced aggression in response to an experimentally manipulated peer rejection stressor: The role of retaliatory aggression and alienation.
- Roberts, R., Phinney, J., Romero, A. & Chen, Y. W. (1996). *The cross-cultural structure of adolescent ethnic identity*. Paper presented at the Society for Research on Adolescence meeting, Boston, Massachusetts, March 7-10.
- Sankey, M., & Huon, G. F. (1999). Investigating the role of alienation in a multi- component model of juvenile delinquency. *Journal of Adolescence*, 22, 95-107.
- Schwartzman, A. E., Temcheff, C. E., Serbin, L. A., Martin-Storey, A., Stack, D. M., Hodgins, S. & Ledingham, J. (2008). Continuity and Pathways from Aggression in Childhood to Family Violence in Adulthood: A 30-year Longitudinal Study. *Journal of family violence*, 23, 231-242.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American sociological review*, 24, 783-791.
- Slater, M. D. (2003). Alienation, Aggression and Sensation Seeking as Predictors of Adolescent Use of Violent Film, Computer and Website Content. *Journal of Communication*, ?, 105-121.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In *Psychology of Intergroup Relations*, Worchel, S. & Austin, W. G. (Eds). Chicago: Nelson-Hall.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P.J., Reicher, S. D., & Wetherell, M. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford, England: Basil Blackwell.
- Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2003). "Isn't it fun to get the respect that we're going to deserve?" Narcissism, social rejection, and aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 261-272.
- Twenge, J. M., Baumeister, R. F., Tice, D. M., & Stucke, T. S. (2001). If you can't join them, beat them: Effects of social exclusion on aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 1058-1069.

Dual Pathway of Displaced aggression

Tabel 1

Gemiddelden en Standaard Deviaties op Baseline van alle variabelen per Conditie.

	Alienation (N=33)	Negative Mood (N= 37)	Controle (N=33)
Leeftijd (maanden)			
M	164.7	162.9	163.9
SD	10.3	8.9	7.9
Trait Alienation			
M	12.0	13.9	12.4
SD	6.5	6.12	5.5
Trait psychopathie			
M	16.7	16.5	14.8
SD	7.6	6.3	5.7
Displaced agressie			
M	10.2	9.2	9.8
SD	6.8	5.1	5.8
Trait Hostility			
M	5.7	6.4	5.8
SD	3.8	4.0	3.2
Trait Anger			
M	8.2	8.7	9.2
SD	3.9	3.8	3.3
Positief affect			
M	9.3	9.4	10.0
SD	3.7	3.9	3.1
Negatief affect			
M	1.1	1.5	1.0
SD	1.9	2.7	1.1
Boosheid			
M	3.0	3.3	2.3
SD	5.5	5.9	2.7

Tabel 2

Gemiddelden en Standaard Deviaties voor Positief Affect, Negatief Affect en Boosheid op Baseline (T1) en na schrijf inductie (T 2) per Conditie.

	Alienation (N=31)	Negative Mood (N=34)	Controle (N=29)
Positief affect T1			
M	9.27	9.34	10.03
SD	3.74	4.00	3.11
Positief affect T2			
M	8.76	9.09	10.13
SD	3.83	4.15	4.16
Negatief affect T1			
M	1.12	1.53	1.03
SD	1.88	2.67	1.12
Negatief affect T2			
M	1.12	1.36	1.09
SD	1.82	2.71	1.44
Boosheid T1			
M	3.00	3.25	2.32
SD	5.53	5.92	2.73
Boosheid T2			
M	2.45	3.00	2.23
SD	5.08	6.18	2.64
Alienation T1			
M	9.1	10.1	9.06
SD	4.8	6.1	4.7
Alienation T2			
M	9.3	9.6	8.3
SD	5.4	5.8	5.3

Tabel 3

Statistieken voor effecten van tijd, conditie en interactie tussen tijd en conditie op verandering in state alienation en stemming tussen T1 en T2.

	Positief affect	Negatief affect	Boosheid	State alienation
Tijd				
<i>F</i>	3.31	.067	1.81	1.66
<i>p</i>	.25	.80	.18	.20
Conditie				
<i>F</i>	.75	.39	.26	.402
<i>p</i>	.78	.68	.77	.67
Tijd * Conditie				
<i>F</i>	.78	.26	.35	1.11
<i>p</i>	.46	.77	.71	.33

Tabel 4

Gemiddelden en Standaarddeviaties voor drie 'Displaced Agressie' maten per Conditie.

	Alienation	Negative Mood	Controle
Financiële agressie			
M	1.45	1.30	1.44
SD	1.46	1.72	1.48
Verbale agressie			
M	.58	.33	.31
SD	1.00	.72	.64
'Tweede ronde'			
M	1.70	1.50	1.53
SD	.95	.97	.95

Tabel 5

Gemiddelden en Standaarddeviaties voor de drie “Displaced Agressie” maten naar de in-group en de out-group voor de drie condities per sekse.

	2 ^e ronde agressie NI-NI	2 ^e ronde agressie NI-Mar	Financiële agressie NI-NI	Financiële agressie NI-Mar	Verbale agressie NI-NI	Verbale agressie NI-Mar
<i>Alienation Conditie</i>						
<i>Totaal (N=21)</i>						
<i>M</i>	1.00	.67	.95	.52	.29	.24
<i>SD</i>	.77	.66	1.16	.87	.56	.54
<i>Alienation Conditie</i>						
<i>Jongens (N=12)</i>						
<i>M</i>	1.17	.83	1.33	.58	.42	.33
<i>SD</i>	.83	.72	1.30	1.00	.67	.65
<i>Alienation Conditie</i>						
<i>Meisjes (N=9)</i>						
<i>M</i>	.78	.44	.44	.44	.11	.11
<i>SD</i>	.67	.53	.73	.73	.33	.33
<i>Negative Mood Conditie</i>						
<i>Totaal (N=17)</i>						
<i>M</i>	.53	1.00	.47	.71	.24	.12
<i>SD</i>	.62	.79	.94	1.10	.56	.49
<i>Negative Mood Conditie</i>						
<i>Jongens (N=8)</i>						
<i>M</i>	.75	1.13	.63	.88	.38	.00
<i>SD</i>	.71	.64	.92	.83	.74	.00
<i>Negative Mood Conditie</i>						
<i>Meisjes (N=9)</i>						
<i>M</i>	.33	.89	.33	.56	.11	.22
<i>SD</i>	.50	.93	1.00	1.33	.33	.67
<i>Controle Conditie</i>						
<i>Totaal (N=14)</i>						
<i>M</i>	.50	.93	.57	.79	.21	.14
<i>SD</i>	.65	.47	1.16	.80	.43	.36
<i>Controle Conditie</i>						
<i>Jongens (N=7)</i>						
<i>M</i>	.57	.71	.43	.71	.14	.00
<i>SD</i>	.79	.49	.79	.76	.38	.00
<i>Controle Conditie</i>						
<i>Meisjes (N=7)</i>						
<i>M</i>	.43	1.14	.71	.86	.29	.29
<i>SD</i>	.53	.38	1.50	.90	.49	.49